

Emlékezés Batsányi Jánosra (1763-1845), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering János Batsányi (1763-1845), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Batsányi János jogász végzettségű költő, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt.

1763. május 9-én született a Zala vármegyei Tapolcán, polgári származású családban. Édesapja, Bacsányi György, vagyonából élő szabad ember, édesanyja Benes Katalin volt. Két nővére volt, Katalin és Anna. Édesapját már hétéves korában elvesztette, édesanyja és a gyermekek a családi vagyonból éltek. Batsányi szülőföldjének, Dunántúlnak a tájnyelvén nevelődött, amelynek egyes elemeit iskolái elvégzése után is megtartotta, még akkor is, amikor már köznyelven írt és beszélt. Gimnáziumi éveit Keszthelyen, Veszprémben (1776-tól 1779-ig négy éven keresztül tanult a piaristáknál), Sopronban töltötte, a pesti piaristáknál bölcseletet tanult. Anyagi helyzete miatt pesti tartózkodása idején korrepetitorságot vállalt. Jogi tanulmányait Budán végezte. 1794-ben Orczy Lőrinc báró fia, István mellé fogadta fel tanulótársnak (minegy nevelőnek), akivel együtt voltak joghallgatók. Az Orczy család révén előkelő személyekkel is megismerkedett, például a magyar irodalom ügyét pártoló Ráday Gedeonnal is kapcsolatba került. Orczy Lőrinc, akit „atyja helyett atyjának” nevezett, birtokaira is magával vitte és állást talált neki, egyúttal fia, a vármegyei életben jelentős szerepet játszó Orczy László (1750-1807) figyelmébe is ajánlotta. Orczy László 1784-től haláláig Abaúj vármegye főispánja volt, 1790-ben Budán a koronát őrző országos bandérium vezetőjévé is megválasztották. Tiszteletére, beiktatása alkalmából írta Batsányi a *Tekintetes Nemes Abauj Vármegye örömnépe* című versét.

Fiatal barátját, Istvánt 1785-ben elvesztette (megrendülését az 1785-ben írt költeményében, a *Báró Orczy István halálára*, címűben örökítette meg), ezért Pestet elhagyva Kassára távozott, ahol írnoki állást kapott Vécsey Miklós kamarai adminisztrátor hivatalában. Kassán alkalma nyílt megismerkedni az ott élő Baróti Szabó Dáviddal, Dayka Gáborral és Kazinczy Ferencsel is. A nagy életkori különbség ellenére Baróti Szabó Dáviddal (1739-1819) barátságot kötött. Baróti Szabó Dáviddal és Kazinczy Ferencsel 1787-ben megalapította a kassai *Magyar Múzeum* című lapot, amelynek célja a magyar nyelv megújítása és a nemzeti irodalom újjászületésének előmozdítása volt. A *Magyar Múzeum* elnevezés is Batsányitól származott, Kazinczy *Kassai Parnassus*nak akarta elnevezni a lapot. A folyóirat első számához

Kazinczy írt bevezetést. Batsányi nem értett egyet sem azzal, amit Kazinczy írt, sem a Kazinczy által írt a bevezetővel. Így a folyóirathoz két bevezetés is készült, végül Batsányi szerkesztőtársának tudta nélkül a sajátját nyomtattatta ki. Batsányi az 1788-ban írott bevezetőjében a tudós társaságok kérdését is érintette. Erről így írt: „*A' tanúltság' s világosságnak terjesztésére leg-nagyobb segélytségül szolgáltak mind ezen Nemzeteknek az Academiák és Tudós Társaságok; melyek Európának majd minden nevezetesebb Városaiban fel-állottak. Azok a' szerentsés Lelkek, kik a' Természet' ajándékiból más ember társaiknál bővebb mértékkel nyertek, Társaságokat kötöttek, hogy egygyeztetett erővel annál foganatosabban üzhessék a' setétséget, melly környéköket borította. A' honnét a' következett, hogy ezen Tudós Gyülekezetekbe a' Szépnek és Jónak igaz szeretete minden Rendbéli nagy embereket egybe-hozván, a' betsületre való vágyakodás még a' leg-restebb elméket-is nemes vetélkedésre gyűllasztotta.*”. A Batsányi és Kazinczy közötti nézeteltérés hamarosan szakításhoz vezetett, Kazinczy kilépett a folyóirat szerkesztéséből, és új lapot indított *Orpheus* néven, ami azonban néhány hónapnyi működés után megszűnt. A kettőjük közötti ellenségeskedés később életük végéig fennmaradt. A *Magyar Múzeum* szerkesztése kapcsán Batsányi elképzelései érvényesültek. Nagy gondot fordított a folyóirat tetszetős kiállítására is, a már megjelent számokat igyekezett széles körben propagálni. Batsányi mindent elkövetett, hogy az anyagi háttér nélkül megjelenő lapot életben tarthassa, és igyekezett a kor átlagos műveltsége feletti szinten tevékenykedő szerzőket megnyerni munkatársnak. A folyóirat az akkori irodalmi élet minden irányzatának teret biztosított. Az idősebbek közül sikerült szerzőnek felkérnie Baróti Szabó Dávidot (1739-1819) és Ráday Gedeont (1713-1792); a dunántúliak közül Virág Benedeket (1754-1830) és Pálóczi Horvát Ádámot (1760-1820); a felvidékiek közül Kazinczy Ferencet (1759-1831) és Dayka Gábort (1769-1796); az alföldiek közül Weszprémi Istvánt (1723-1799) és Földi Jánost (1755-1801); az erdélyiek közül Barcsay Ábrahámot (1742-1806), Aranka Györgyöt (1737-1817) és Szentjóni Szabó Lászlót (1767-1795); továbbá a testőrírókat, Báróczy Sándort (1735-1809), Gvadányi Józsefet (1725-1801), Bessenyei Sándort (17??-1809). Irodalmi sikerekben gazdagon telt el az a hat esztendő, melyet Kassán töltött. Itt ismerkedett meg első nagy szerelmével, Ilosvay Krisztinával, akit azonban szülei eltiltottak az alacsonyabb társadalmi státuszú Batsányitól, és később magas rangú katonatiszthez adták férjhez. Kassai tartózkodása alatt Batsányi a franciaországi forradalom eseményeinek hatása alá került, 1789-ben írta híres *A franciaországi változásokra* című, nyolcsoros versét, ami a hatóságok figyelmét is felkeltette (*Nemzetek, országok! kik rút kelepcebén //Nyögtök a rabságnak kínos kötelében, // S gyászos koporsóba döntő vas-igátok // Nyakatokról eddig le nem rázhatátok //Ti kiknek vérét a természet kéri, // Hív jobbagyitoknak*

felszentelt hóhéri, // Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek, // Vigyázó Szemetek Parisra vessétek.). A vers egyértelműen politikai, forradalmi hangnemű mű, ami miatt később egész életében magyarázkodni kényszerült. A költemény megírásának idejére főnökével, Vécseyvel is megromlott a viszonya, s mivel Abauj vármegye 1793-ban vizsgálatot indított ellene három korábban megjelent verse (*Serkentő válasz.* Virág Benedekhez írt költői levele, *Tekintetes Nemes Abauj Vármegye örömmünnepe*re és *A franciaországi változásokra 1789* címűek) miatt, állását 1794-ben elvesztette, és mint gyanús, lázadó személyt, felügyelet alá is helyezték. Kassáról Bécsbe, Budára, Pestre is elutazott, hogy állást találjon. Ebben az időszakban írta életművének kiemelkedő darabját, *A látó* (1792-1795) című költeményét, amelyben megjövendölte az Európában végbemenő történelmi változásokat (*Vidulj gyászos eszme! megújul a világ, // S előbb, mint e század végső pontjára hág.*). Kassáról való távozását követően kapcsolatba került Martinovics Ignáccal is. Az 1795-ös jakobinus-szervezkedésben nem vett részt, ennek ellenére letartóztatták. A megindult vizsgálat során az ellene felhozott súlyos vádak alól ugyan tisztázták, de a büntetés nem maradt el. Hajnóczy azt vallotta, hogy nem hiszi, hogy Batsányi tagja lett volna titkos társaságoknak. Ennek ellenére, mivel Martinovics a Reformátorok Társaságában igazgatói tisztséget ajánlott fel neki, egy évi börtönre ítélték, amit 1795. augusztus elejétől Kufsteinben töltött le. Kufsteini fogsága alatt ismerkedett meg Maret-val, a letartóztatott francia diplomatával, aki szabadulását követően Napóleon államtitkára, majd külügyminisztere is lett. Batsányi kufsteini évei alatt számos, a fogság tapasztalatait megörökítő verset írt. Ezek közül a legkiemelkedőbbek a *Veseghy Ferenchez, a Gyötrődés, a Vigasztalásul, a Tünődés, A rab és a madár* és *A szenvedő* címűek voltak. Fogolytársa és egyik legjobb barátja, Szentjóbi Szabó László (1767-1795) halála alkalmából írta a *Három töredék* című versét.

Batsányi 1796. május 26-án szabadult Kufsteinből. Ezt követően Bécsben telepedett le, ahol hivatali állást kapott. Nyolc évnyi szűkölködés után 1804-ben kinevezték udvari fogalmazóvá a legfőbb pénzügyi hatósághoz, ami lehetővé tette, hogy házasságot köthessen. 1805. június 10-én feleségül vette Baumberg Gabriellát (1766-1839), az ünnepelt bécsi költőnőt, akit „a bécsi Sapphó” néven is emlegetett a köznyelv. Néhány évig visszavonulva és csöndes boldogságban élt feleségével. 1809. május 15-én Napóleonnak az osztrák Schönbrunnból a magyar nemzethez intézett szózata fordulópontot hozott Batsányi életében. Napóleon ebben a kiáltványban felszólította a magyarokat, hogy szerezzék vissza függetlenségüket, válasszanak nemzeti királyt, hívjanak össze nemzeti gyűlést a Rákos mezőre. Miután a franciáknak a kiáltvány magyarra fordítására irányuló kérését többen is visszautasították, az egykori kufsteini rabtárs (Maret) Batsányit kérte fel a magyarra fordítás

ellenőrzésére, aki a kérésnek eleget is tett. Batsányi állításai szerint erre az osztrák hatóságoktól engedélye is volt.

Az 1809. november 19-e újabb fordulópontot jelentett a házaspár életében, hiszen Batsányi - feleségét hátrahagyva – a Bécsből visszavonuló napóleoni csapatokkal Párizsba menekült. Menekülésének okai között szerepelt, hogy Napóleon magyarokhoz intézett proklamációjának magyarra fordításában közreműködött, továbbá az is, hogy idegenkedett a Bécsben meghonosodott merev bürokrata szellemiségtől, inkább francia köztársasági polgár kívánt lenni. Másfél évet töltött Párizsban feleségétől távol. Ez az időszak megpróbáltatásokkal teli volt számukra, Bécsben maradt feleségét a rendőrség folyamatosan zaklatta, míg Batsányi Párizsban nélkülözött és szenvedett. Batsányit az is motiválta a Párizsba való utazásában, hogy Napóleon egyik bizalmi embere, Maret, Bassano hercege (1763-1839) - akivel kufsteini közös rabságuk alatt barátokká váltak - befolyásos, nagy hatalmú politikus lett. Batsányi állást és támogatást remélt tőle. Az ígért párizsi állásra várva kapcsolatot tartott magyar költőbarátaival is. Párizsi tartózkodásának idején átolvasta és javításokat javasolt barátjának, Baróti Szabó Dávidnak az akkor készülő és megjelenés előtt álló *Aeneis* fordításaihoz. Végül Napóleon Maret támogatásának köszönhetően irodalmi tevékenységének elismerésül évjáradékban (évi 2000 frank) részesítette. Batsányi párizsi életében jelentős fordulatot hozott, amikor 1811. április 27-től felesége is engedélyt kapott, hogy utána menjen. Boldog éveket töltöttek együtt Párizsban. Felesége 1814. augusztus 15-én visszatért Bécsbe, hogy a Napóleon lemondása utáni politikai helyzetben férje hazatérésének ügyét összeköttetései révén elősegítse. Párizsi tartózkodása alatt a magyar irodalom népszerűsítésével és Osszián fordításokkal foglalkozott, de egyre inkább kiábrándult a napóleoni világból is. A magyar írók, költők közül kevesekkel tartott kapcsolatot. Köreikből igazán csak földijét, a Sümegen született Kisfaludy Sándort (1772-1844) tartotta barátjának, talán azért is, mert ő is Kazinczy ellenes volt. Napóleon császárságának bukása után, 1815-ben az osztrákok Párizsban letartóztatták, előbb Fontainebleau-ban, majd Dijonban börtönbe zárták. A Franciaországot megszálló osztrák csapatok Napóleon kiáltványának lefordítását, Bécsből való szökését és a napóleoni rezsimmel való együttműködését, egyúttal az osztrák érdekek elárulását rótták fel Batsányinak. Ő védekezésében arra hivatkozott, hogy bár Párizsban voltak magas rangú politikus ismerősei, ő nyilvánosan sohasem politizált, csak irodalmi tevékenységet folytatott. Dijonból előbb Mainzba szállították, majd Spielbergbe. Itt emelnek ellene vádat felségsértés és az állam belső nyugalmanak megzavarása miatt. Batsányi a franciáktól kapott igazolás alapján tisztázni tudta magát, azt vallotta, hogy Napóleon parancsára a kiáltvány átvizsgálására lett kirendelve, annak fordítója nem ő volt. A vádak alól ugyan tisztázta magát, így felmentették, azonban továbbra is

gyanús személyként kezelték, ezért a Magyarországra való visszatérését megtagadták, majd 1816-ban Linzbe internálták.

Linzi internálása nem büntetés vagy megbélyegzés kívánt lenni az osztrák hatóságok részéről, inkább a magyar politikai élettől akarták elszigetelni. Linzben élénk érdeklődéssel követte a magyar nyelvújítási mozgalom csatározásait. Főként a dunántúliakkal értett egyet, Kazinczyval többször szembekerült, a nyelvújítók rettenetes szófaragásait több alkalommal elítélte. 1821-ben Bécsben jelent meg *A magyar tudósokhoz* című röpirata, amelyben bejelentette, hogy a magyar költők műveit feldolgozó sorozatot kíván indítani, melyet Faludi Ferenc (1704-1779) jezsuita szerzetes, költő és prózaíró műveinek közzétételével fog kezdeni. A nyelvújítás kérdését is érintette, röpirata második részének *A nemzeti nyelvről s poézisről és a máj nyelvrontók törekedésiről* címet adta. Késői műveiben a küldetési ember örömét és fájdalmait jelenítette meg (például az 1820-ban írt *A magyar lantos* című versében is). Ebben a korban a legjelentősebb költői teljesítményének *A magyar költő idegen messze földön* című, két részből és tizenkét énekből álló, poétikai elmélkedés jellegű műve tekinthető. Linzi száműzetésének idején értesült arról, hogy a Magyar Tudós Társaság 1843. október 7-én levelező tagjává választotta. Levelező taggá választását Toldy Ferenc indítványozta, ajánlói között volt Horváth Mihály, Czuczor Gergely, Fáy András és Vörösmarty Mihály is. Idős kora miatt már nem tudott részt vállalni a Magyar Tudós Társaság munkájában.

Életének utolsó éveit Linzben töltötte, itt halt meg rövid betegség után 1845. május 12-én. Haláláról Magyarországon nem értesültek. 1847-ben Toldy meg akarta látogatni Linzben, ekkor tudta meg, hogy már két évvel korábban meghalt. A Magyar Tudományos Akadémián 1847. augusztus 5-én Toldy Ferenc tartott emlékére gyászbeszédet. Az 1930-as években mozgalom indult maradványainak hazahozatalára, amit végül a Petőfi Társaság karolt fel. Hamvait feleségével együtt hazahozták és Tapolcán 1934. május 10-én újra eltemették őket. Így hosszú távollét és számos száműzetésben töltött év után az első nagy forradalmi magyar költőnk hamvai visszatértek szülőföldjére.

Batsányi sírfelirata ezzel a mondattal végződik: „*Die Mitwelt mag neidisch oder undankbar, aber die Nachwelt wird gerecht sein. „Legyen bár a jelenkor irigy vagy hálátlan, az utókor igazságos lesz.”.*

Batsányi János főbb munkái

A magyaroknak vitézsége. Régiek példáival meg-világosítva. Pest, Trattner Ny., 1785.; *Melly örömtől zengnek Kassának hajléki...* s.n., s.l., 1790.; *Der Kampf. Ein lyrisches Gedicht. Nebst einem Anhang über das Feodalwesen und das neue europäische Staatensystem oder die republikanisch konstitutionelle Monarchie.* Tübingen, Cotta-Verlag, 1810.; *A magyar tudósokhoz.* Pest, Trattner, 1821.; *Faludi Ferentz versei. Faludi Ferentz életéről, 's munkájiról, és a' magyar nyelvről 's versszerzésről című tanulmányával.* (kiad. Batsányi János). Pest, Trattner János Ny., 1824.; *Batsányi János versei.* Pest, Trattner Ny., 1827.; *Batsányi János poétai munkái.* Buda, Királyi Universitas, 1835.

Felhasznált irodalom

BAYER Ferenc: *Batsányi János.* Sopron, Reichard-Litfass, 1878.; HORÁNSZKY Ferenc: *Bacsányi János és kora.* Budapest, Horánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomda 1907.; KERESZTÚRY Dezső: *Batsányi János. (1763-1845). Ünnepi beszéd Batsányi születésének 200. évfordulóján, Tapolcán, 1963. május 5-én.* Tapolca, 1963.; KERESZTÚRY Dezső: Előszó. In: *Batsányi János válogatott művei.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956, 7-72.; MARTON László: A számkivetett költő. Tapolcai levél. *Alföld. Irodalmi és művészeti folyóirat* 12., 1961, 73-76.; SZINNYEI Ferenc: *Bacsányi János (1763-1845). Magyar Történeti életrajzok.* Budapest, 1904.; PÁL Margit: *Batsányi Párizsban 1810.* Budapest, Danubia Könyvkiadó, 1943.; SCHUY Gilbert: *Bacsányi János és I. Napoleon 1809-i proclamatiója a magyarokhoz.* Budapest, Stephaneum, 1914.; TARNAI Andor: Batsányi János. In: *A magyar irodalom története 3.* (szerk.: PÁNDI Pál). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965, 148-163.; VAJDA Ilona: *Batsányi János és Baumberg Gabriella. I. 1799—1809.* Budapest, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T., 1938.

Pókecz Kovács Attila

egyetemi tanár

NKE ÁNTK Állam- és Jogi Történeti Tanszék, KRE ÁJK Római Jogi Tanszék

email: PokeczKA@uni-nke.hu; pokecz.kovacs.attila@kre.hu